

Struktura člověka a možnost mystické zkušenosti. Tomistický pohled

Oponentní posudek rigorozní disertace

Námětem práce je filosofická interpretace vyšších úrovní vnitřní modlitby, jak se s nimi setkáváme především v autobiografických svědectvích známé představitelky karmelitské mystiky sv. Terezie z Ávily. Autor tak činí z pozic tomistické antropologie. To je, jak autor přesvědčivě ukazuje, jedině možný způsob přístupu k námětu, neboť světice žila v dobách rozmachu renezančně-barokního španělského novotomismu, byla ve styku s jeho význačnými představiteli, především Dominikem Bañezem OP., a svých duchovních zkušenostech referovala mnohdy pomocí termínů a pojmových rozlišení převzatých z instrumentaria tehdejší vysoce rozvinuté tomistické školy. Peroutkův záměr však není pouze historický. Je v duchu řádové karmelitské tradice přesvědčen o výstižnosti tomistického výkladu problematiky filosofické psychologie a její použitelnosti při řešení současných otázek, v tomto případě problematiky duchovního života. O svém stanovisku umí čtenáře své práce i přesvědčit: z jeho práce je totiž patrná nejen velmi dobrá historická erudice, ale i široký rozhled po současné analytické tzv. filosofii mysli (philosophy of mind), jakož i existenciální fenomenologii, s nichž Peroutka umí čerpat, ale i vstoupit ve filosoficky plodnou výměnu názorů.

Práce se skládá ze dvou vzájemně se prolínajících vrstev. Jednak obsahuje přehledný výklad tomistické filosofické psychologie. Jak jsem již naznačil je výklad historicky velmi solidně fundován. Autor projevuje nejen znalost Aristotelových textů (zde se mohl opřít o svou již dříve v nakladatelství AVČR publikovanou práci o Aristotelově nauce o potencích), ale i velkou zběhlost v Tomášových textech, jež cituje ve vlastním, většinou velmi kvalitním překladu. Peroutka přihlíží však při výkladu tomistické nauky i k Tomášovým interpretům 16. a 17. století, a to zejména autorům karmelitským, jejichž nauky soustavně doplňuje srovnáními se stanovisky soudobé (dnešní) empirické psychologie. Tím nabývá předložená disertace rázu systematického filosoficko-theologického výkladu přesahujícím výrazně pokus o pouhou historickou rekonstrukci.

K antropologickým výkladům Peroutkovým nemám připomínek, naopak: v jednotlivostech jsem se z nich sám užitečně poučil.

Druhá rovina autorovy disertace se týká aplikace v předchozím získaných výsledků na problematiku vyšších stupňů vnitřní modlitby, jak o nich vydává svědectví sv. Terezie z Ávily. Autor zde projevuje velkou znalost Tereziných spisů jakož i obeznámenost se sekundární literaturou k námětu. Oproti jiným současným interpretům má Peroutka tu výhodu, že přistupuje k svému námětu s větší filosofickou erudicí: ta mu ve spojení se schopností historické empatie umožňuje přesnější interpretaci textů světice než jaká bývá u jiných autorů obvyklá. Peroutkova místa nepolemicky vyjádřená kritická vyjádření k výsledkům jiných interpretů je proto třeba brát velmi vážně. Základní myšlenkou Peroutkova výkladu je, že tereziánská modlitba je na svých vyšších stupních má především rozumový charakter, tj. že je mimořádně živou vírou, jež druhotně vyvolává z vůle tryskající lásku přelévající se pak i do oblasti sensuality.

V této rovině Peroutkových výkladů narážím však na nejasnosti, jejichž zdrojem je však možná moje nedostatečná theologická kompetence. Protože však podobnou nesnáz mohou pocítit i jiní čtenáři disertace, rád bych na ni upozornil. Mám na mysli Peroutkovo pojednání o „inhabitaci“ Boží v duši. Sv. Terezie byla přesvědčena, že v esenci duše je Bůh

přítomen svou esencí (s.32nn). Toto její přesvědčení jeden její zpovědník, jak Peroutka uvádí, odmítl, avšak nějaký jiný, podle názoru světice vzdělanější, je však připustil. Peroutka zdůvodňuje oprávněnost tohoto druhého stanoviska způsobem, jenž není zcela jasný a vyvolává některými formulacemi mé rozpaky.

Podle Peroutky skutečnost, že je Bůh přítomen v duši na způsob „inhabitace“ (či jak Peroutka alternativně také říká „substanciálně“ či „esenciálně“) znamená, že je Bůh v lidské duši přítomen „imanentně“. Tato „imanentní“ přítomnost se podle jeho mínění projevuje dvojím způsobem, jednak přirozeně jednak nadpřirozeně. Pokud jde o přirozenou imanentní přítomnost je podle Peroutky (odvolávajícího se v té věci na sv.Tomáše, S.th. I,8,1c) dána tím, že duše má akt bytí a tím participuje na Bohu.

K tomu: Lidská duše má (jako každá jiná stvořená věc) akt bytí, ale z toho neplyne, že je v ní Bůh přítomen imanentně. Je v ní totiž, jak se domnívám, přítomen pouze jako (vnější) termín (participačního) vztahu, tj. nikoli imanentně. Ozřejmím svou pochybnost příkladem: Pobývá-li Petr v místnosti A, můžeme říci, že je v A přítomen imanentně. Je-li Petr větší než David, jenž je během Petrovy přítomnosti v místnosti B, nelze říci, že je David v A imanentně, protože to, že je termínem Petrova vztahu „větší než“ k Davidovi, k takovému vyjádření nestačí.

Podobně je tomu i pokud jde o nadpřirozenou Boží přítomnost v duši. Milost (v tomto případě jde zřejmě o milost habituální) je podle sv.Tomáše (I^a II^{ac} 110,2,ad 2) kvalita duše, tedy určitý její akcident. Díky tomuto akcidentu se milostí naplněná duše vztahuje k Bohu (a speciálně k třetí božské osobě, k Duchu) zvláštním vztahem díky němuž můžeme sice mluvit o nadpřirozené Boží přítomnosti v duši, ale opět: tuto přítomnost nelze charakterizovat jako „imanentní“. Imanentně je v duši přítomna milost, tj. nadpřirozená (nicméně stvořená) kvalita (gratia creata), nikoli termín vztahu, který tím nabývá omilostněná duše k Duchu.

Mám dojem, že mluví-li Peroutka o „imanentní“ přítomnosti Boha v duši nejedná se možná pouze o ne dost vhodně užitý termín, ale má to snad i hlubší důvod. Toto své podezření čerpám z autorova poněkud tendenčně upraveného překladu jím citovaného Tomášova úryvku (S.th. I,8,1c). Tomášovo: „Deus sit in omnibus rebus intime“, překládá: „Bůh je (*inest*) ve všech věcech, a to vnitřně (intime)“. V komentáři k úryvku pak již na základě toho připisuje Tomášovi nauku o „inexistenci“, v jejímž rámci by Peroutkova „imanentní přítomnost“ již ovšem byla přijatelná. Zdá se mi také, že Peroutka ne s dostatek zdůrazňuje zásadní rozdíl mezi řádem přirozeným a nadpřirozeným tam, kde srovnává domnělou (jak se domnívám) imanentní přítomnost Boží na základě aktu bytí a na základě posvěcující milosti. Mám za to, že by zde měl autor snad více přihlédnout ke kritice tzv. nouvelle theologie známé z příslušným církevních dokumentů.

Potud moje pochybnosti. Na závěr bych rád zdůraznil, že považuji Peroutkovu rigorozní práci za projev značného nadání, u nás neobvykle rozsáhlé erudice, ale také i stylistického a formulačního umění autora. Svou úrovní tato disertace podle mého mínění přesahuje, co se od solidních rigorozních prací obvykle lze nadát. Očekávám proto, že práce bude (možná s některými drobnými úpravami) zveřejněna. S velkým zájmem a s nadějí hledím pak vstříc kandidátově práci doktorské a ovšem i dalším plodům jeho vědecké činnosti .